

NÁTTÚRUSTOFA
VESTFJARÐA

Fornleifadeild

Fornleifakönnun vegna framkvæmda við leiðagarða á Tálknafirði

Margrét Hrönn Hallmundsdóttir

Júní 2014
NV nr. 7-14

Efnisyfirlit

1. INNGANGUR	3
2. MARKMIÐ OG AÐFERÐIR	3
2.1 TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGA	3
2.2 AÐFERÐAFRÆÐI	5
3. SKRÁ YFIR FORNLEIFAR	5
3.1 TUNGA ÍS- 154	5
4. KORT	8
4.1 KORT AF MINJUM Á FYRIRHUGUÐU FRAMKVÆMDASVÆÐI Á TÁLKNAFIRÐI	8
5. HEIMILDASKRÁ	9

1. Inngangur

Að beiðni Guðmundar Pálssonar hjá Framkvæmdasýslu ríkisins var gerð fornleifaathugun á svæði ofan Strandgötu á Tálknafirði.

Rannsóknin var gerð 7. apríl 2014 en ekki var hægt að skoða öll svæðin vegna snjóá. Aftur var farið á svæðið þann 1. júní 2014. Svæðið sem um ræðir er ofan Strandgötu og afmarkast af Tunguá í norðvestri og síðasta húsinu á Tálknafirði í suðaustri. Á þessu svæði stóðu bærinn Innsta-Tunga.

2. Markmið og aðferðir

2.1 Tilgangur fornleifaskráninga

Í lögum um menningarminjar nr. 80 29. júní 2012 segir að löggin eigi að tryggja eftir föngum verndun menningarsögulegra minja í eigin umhverfi og að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Eins eiga löggin að auðvelda aðgang að minjunum, kynna þær þjóðinni og greiða fyrir rannsóknum. Þá er fornleifaskráning bundin skipulagsgerð skv. lögnum, en í 16. gr. segir: „Skylt er að fornleifaskráning fari fram áður en gengið er frá svæðisskipulagi, aðalskipulagi eða deiliskipulagi eða endurskoðun þess og skal sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög standa straum af kostnaði við skráninguna.“

Í 3. grein laganna eru fornleifar skilgreindar sem: „Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

búsetulandslag, skrúðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,

vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,

tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,

vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra, virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum, þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast síðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð, áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum, haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum síð, skipsflök eða hlutar þeirra.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.

Í 21. grein laga um menningarminjar segir: „fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.“

Þetta á við um allar fornleifar, óháð sérstakri friðlýsingu. Friðhelgi fornleifa er ekki háð því að þær séu þekktar eða hafi verið skráðar. Sú skylda hvílir á sveitarfélögum eða framkvæmdaaðilum að gera Minjastofnun Íslands viðvart ef fyrirsjáanlegt er að minjar spillist vegna hvers konar framkvæmda eða breyttrar landnotkunar (sjá 12.gr.). „Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megji úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megji fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands (24 gr.).“

Eitt af markmiðum fornleifaskráningar er að koma í veg fyrir að minjar verði fyrir skemmdum af gáleysi eða nauðsynjalausu. Fornleifaskráning nýtist við minjavörslu þegar ákveða á verndun á einstökum minjastöðum. Eins kemur hún að miklum notum vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Þá er hægt að taka tillit til minjanna við skipulagsgerð og nýta þær í rannsókna eða kynningarskyni. Með fornleifaskráningu má einnig stórlega minnka líkur á að fornleifar komi óvænt í ljós við framkvæmdir sem gæti leitt til tafa á viðkomandi verki.

2.2 Aðferðafræði

Aðferðafræði rannsóknarinnar byggir fyrst og fremst á fornleifaskráningu á vettvangi en að auki var farið yfir helstu heimildir um jarðirnar, s.s. örnefnaskrár, túnakort, jarðabækur og annað sem getur gefið vísbendingar um fornminjar.

Allir skráðir minjastaðir voru skráðir og voru teknir staðsetningarpunktar á hverjum stað með Trimble pro uppmælitæki. Minjastöðunum var lýst og ljósmyndir teknar af hverjum stað.

3. Skrá yfir fornleifar

Númerin eru fengn úr í Jarðatali Johnsens frá 1847 (d. Tunga 157). Síðan fær hver minjastaður raðnúmer í skránni (d. ÍS- Tunga -157). Sé jörð með landsnúmer en ekki númer í Jarðatali Johnsens, flokkast allar fornleifar á jörðinni undir landsnúmer jarðarinnar og númer þeirrar jarðar er fornleifarnar tilheyrðu við ritun jarðatalsins.

3.1 Tunga ís- 154

Saga

Tunga í Tálknafirði saga

Í Jarðabók Árna og Páls segir frá því að á bænum Tungu séu fjórir bæir sem allir beri sama nafn og standi í landi Tungu og að túni og engjum sé skipt á milli þeirra og að einn bærinn sé hinu megin árinna¹. Árið 1805 er jörðinni hinvegar skipt í Innri Tungu sem var 7 ½ hundruð að dýrleika og Ystu Tungu sem var 22 ½ hundruð að dýrleika. Jörðin sem getið er hinum megin árinna er að öllum líkindum Innsta Tungu. Í Manntali frá 1703 er sagt frá fimm búendum í Tungu en ekki skilgreind frekari nöfn á býlum. Byggð á Tálknafirði byggðist upp í landi jarðarinnar Tungu og á 19. öld eru kominn fram sérnöfn á bæina og heita þeir Ysta-Tunga, Mið-Tunga og Innsta-Tunga.

¹ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vígalín 1938:344

Fornleifakönnun í spildu í landi Innri-Tungu

Hlutverk: Bæjarhóll/býli

Tegund: Hús

Staðsetning: A:278201 :578366

Staðhættir: Aftan við húsið á Innri Tungu sem byggt var 1950 er annað eldra hús.

Minjalýsing: Húsið er bárujárnsklætt og hefur busta lag. Aldur óviss. Verðurstofa Íslands hefur skráð aldur húsa í Tálknafirði² en þetta hús hefur ekki aldur og því líklega ekki vitað. Líklega hefur áður staðið torfbær á þessum stað.

Hlutverk: Óþekkt/túnrækt

Tegund: Hleðsla

Staðsetning: A:278255 N: 578329

Staðhættir: Um 35 metra austur af gamla húsinu á Innri-Tungu er garðlag.

Minjalýsing: Garðurinn er um 60 metra langur og um ½ metri á hæð. Hann virðist hafa verið gerður til að fá stall í túnið sem er í brekku.

Mynd 1. Garður sem myndar pall í túnið.

Niðurstaða

Aðeins fundust tvær minjar á yfirborði á því svæði sem kannað var í landi Innri-Tungu. Hinsvegar er ljós á heimildum að á 16-17 öld voru a.m.k fimm býli í landi Tungu. Túnið í king um núverandi hús er slétt og líklegt að í jörðu séu minjar sem ekki sjást á yfirborði. Lagt er til að könnunarskurðir verði gerðir á þeim stöðum þar sem jarðrask verður við framkvæmdir til að tryggja að ekki verði skemmdir á minjum. Mikið af minjum frá Tungubæunum hefur skemmst þegar þorpið byggðist upp í hlíðina. Þó má enn sjá nokkuð af minjum frá Tungubæjunum ofan við íbúðarbyggðina. Hinsvegar er túnið í kring um Innri-Tungu, svæði sem ekki hefur orðið fyrir miklum

² Hættumat fyrir Tálknafjörð.2007:39

skemmdum. Þess vegna er mikilvægt að kanna hvort minjar séu í jörðu þar sem framkvæmdir verða gerðar.

Mynd 2. Ljósmynd sem sýnir vel svæðið sem skoðað var. Innsta-Tunga er í túni fyrir miðri mynd.

5. Heimildaskrá

Árni Magnússon og Páll Vídalín. 1921. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 7. bindi*. Hið íslenska fræðafjelag, Kaupmannahöfn. Sögufélagið, Reykjavík: Ljósprentuð útgáfa 1981.

Þórður Arason, Hörður Þór Sigurðsson, Trausti Jónsson. *Hættumat fyrir Tálknafjörð*. Ví-
VS-23. Reykjavík Desember 2007.